

WAT ZIJN MOTTES?

Het ideaalbeeld van een castrale motte

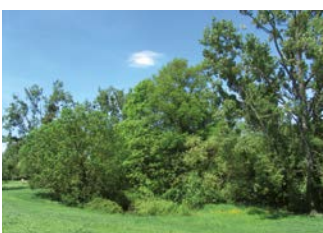
Motte met torenruïne

Gerestaureerde motte met opperhof (rechts) en neerhof (links)

Typische 8-vorm op 19de eeuwse kadasterkaart

Erosie in helling motte door betreding dieren

Verboste motte

Een castrale motte of een mottekasteel is één van de oudste kasteelvormen in Vlaanderen en de voorloper van de beter bekende (stenen) burcht. Dit type versterking is te situeren in de volle middeleeuwen (11de-12de eeuw). Het is een typisch fenomeen van de feodale periode waarin het territorium versnipperd was en er geen centraal gezag bestond. Door het optrekken van een kasteel of militaire versterking (*castrum*) op een imposante aarden ophoging (*motta*) wilde de adel haar status en macht over een bepaald territorium etaleren en veiligstellen. Vanaf het tweede kwart van de 11de eeuw komen vanuit het kerngebied tussen de Loire en de Rijn de eerste mottes in Vlaanderen op. In de loop van de 12de en de 13de eeuw worden bijna overal in Vlaanderen op grote schaal mottekastelen gebouwd als hoofdplaats van een lokale heerlijkheid. Ze verliezen geleidelijk aan hun militaire betekenis, maar blijven nog lang populair omwille van hun grote symbolische waarde.

Een castrale motte bestond uit een opperhof en een neerhof. Deze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, maar zelden zijn beide bewaard. Het opperhof bestond uit een imposante aarden heuvel met steile hellingen (45° tot 60°). De hellingen waren vaak beplant met doornstruiken om belagers af te schrikken. Meestal had de heuvel een circulair grondplan met een diameter van 20 tot 100 meter en een hoogte van minstens 2 meter tot soms wel 20 meter. Het opperhof was bijna altijd omgeven door een gracht, die meer dan 20 meter breed kon zijn. Op de top van de heuvel, doorgaans in de vorm van een afgeknotte kegel, stond een houten of stenen versterking, meestal een toren maar soms ook een zaalgebouw en eventueel enkele bijgebouwen. Hoewel er soms over een “woontoren” (*donjon*) gesproken wordt, was het opperhof zelden permanent bewoond.

Het al dan niet opgehoogde neerhof sloot maan- of hoefijzervormig bij het opperhof aan. Hier stonden gebouwen met een eerder agrarisch of residentieel karakter en soms ook de kapel van de heer. In sommige gevallen groeide deze uit tot dorpskerk. Op het neerhof speelden zich het dagelijkse leven en de economische activiteiten af. Zowel het opperhof als het neerhof waren meestal omgeven door gepunte palissades. Het neerhof was, net als het opperhof, vaak omgeven door een gracht. Wanneer beide grachten op elkaar aansloten, werd de typische 8-vorm bekomen die vaak nog herkenbaar is op oude of hedendaagse kadasterkaarten. Hierbij kwam dikwijls nog een buitengracht, die het geheel omsloot. Het ophogen van het opperhof gebeurde met de aarde uit de grachten en extra aangevoerde grond.

WAAROM IS ACTIEVE INSTANDHOUDING BELANGRIJK?

Wanneer Vlaanderen zo'n 1000 jaar geleden bezaaid lag met mottekastelen, zijn er vandaag amper nog een honderdtal tastbare relictten bewaard gebleven. Veel mottes werden in een ver of recent verleden zwaar beschadigd of zelfs afgegraven ten voordele van landbouw, het rechte trekken van rivieren en beken en woningbouw. Andere sites liepen grote schade op door schatgraverij of doordat ze gebruikt werden als steengroeve. De resterende mottes zijn ook nu nog onderhevig aan schade door erosie (o.a. door ploegwerken en veelvuldige betreding van de steile hellingen door grote grazers), omvallende bomen, wortelwerking, gravende dieren, inwerking van vorst, overmatige recreatiedruk, gebrek aan beheer enz. In verschillende gevallen zijn ze voor een ongevoelend oog niet als dusdanig herkenbaar omdat de begroeiing verwilderd is en er geen informatievoorziening aanwezig is.

Een actief instandhoudingsbeheer is van groot belang om de nog bewaarde motterelictten voor verdere vernieling te behoeden. Elke motte is een getuige van een ver verleden. Het is bovendien een potentieel waardevol archeologisch archief en steeds uitermate kwetsbaar: eens beschadigd of vernietigd, is deze informatie onherroepelijk verloren. Daarnaast geven de imposante aarden heuvels een historische dimensie aan het landschap. In combinatie met goede voorlichting kunnen ze rekenen op veel maatschappelijke waardering.

Motte in grasland

Gerestaureerde en ingerichte motte

Erosiegeul door bmx en motorcross

Motte in bos

Bandeninsporing in voet motte

monumentenwacht
Vlaanderen vzw
een initiatief van de Vlaamse provincies

Erfgoedhuis Den Wolsack
Oude Beurs 27 – 2000 Antwerpen
T + 32 3 212 29 50
info@monumentenwacht.be
www.monumentenwacht.be

RICHTLIJNEN VOOR BEHOUD EN BEHEER

Bij het beheer van mottes gaat het er in de eerste plaats om dat (verdere) aantastingen door bijvoorbeeld erosie, gravende dieren, overmatige recreatie, doorworteling, windval en verzakkingen aan het heuvellichaam voorkomen worden. Dit komt zowel de wetenschappelijke waarde als de belevingswaarde ten goede.

Voor goed onderhouden of reeds herstelde mottes volstaan **periodieke onderhoudswerken**, zoals:

- verwijderen van houtige opslag om verbossing te voorkomen;
- maaien van bodembedekkers met licht materieel, zoals een bosmaaier, en aansluitend maaisel afvoeren;
- dichten van molshopen en konijnenholen;
- verwijderen van hout- en bladafval en opslag uit de droge grachten, zonder de vaste bodem te roeren.

Indien de mottes amper nog als dusdanig herkenbaar zijn doordat ze overwoekerd zijn met bomen en struiken of er reeds grotere schade opgetreden is, zoals diepe geulvorming, zijn er **grotere herstelwerken** nodig. Het uitgangspunt bij werken is steeds “maximaal behoud in situ, minimale bodemingrepen” en alle bodemingrepen moeten archeologisch begeleid worden. Het is sterk aan te raden ook het neerhof, de omgrachting en de ruimere omgeving van de motteheuvel bij het herstelwerk te betrekken. De herstelwerken kunnen gecombineerd worden met inrichtingswerken en informatievoorziening in functie van publieksontsluiting.

Enkele voorbeelden van herstelwerken zijn:

- verwijderen van bomen en grote struiken: met behoud van de stronk en rekening houdend met waardevolle soorten; zonder schade aan heuvel en omgeving te veroorzaken;
- opvullen van verzakkingen en erosiegeulen;
- voorzien van een gesloten bodemdek op de hellingen: gras- of kruidenlaag, of een lage doornige begroeiing;
- aanbrengen van een gaas dat dierlijke ingravingen tegenhoudt.

Opgelet: veel mottes zijn beschermd onder het onroerendergoeddecreet. Dit betekent dat u als eigenaar of beheerder gebonden bent aan een instandhoudings- en onderhoudsplicht. Bovendien zijn heel wat ingrepen vergunnings- of toelatingsplichtig. Hier staat tegenover dat de Vlaamse Overheid diverse vormen van financiële ondersteuning (o.a. erfgoedpremie) voorziet voor het beheer van dit erfgoed. Ook indien de motte niet beschermd is, blijft de archeologische vondstmeldingsplicht steeds van kracht. Meer informatie over wetgeving en premies: <http://www.onroerendergoed.be>

MONUMENTENWACHT, UW PARTNER IN BEHOUD EN BEHEER

Naast deze algemene richtlijnen zijn er specifieke beheersmaatregelen die voor elke motte anders zijn. Bij het beheer moet rekening gehouden worden met het grondgebruik, de bereikbaarheid, de steilte van de taluds, de archeologische en ecologische waarden, enz. Ook de uitvoeringswijze van de werken is cruciaal om schade te voorkomen.

Wilt u onafhankelijk beheersadvies op maat van uw situatie? Hebt u vragen naar aanleiding van ernstige aantastingen van uw motte? Wilt u meer weten over de wet- en regelgeving? Neem dan contact op met de archeologische dienst van Monumentenwacht.
<http://www.monumentenwacht.be/wat-doen-we/monumentenwacht-archeologie>

Monumentenwacht is een organisatie van de vijf Vlaamse provincies met een ondersteunende koepelvereniging. De organisatie werd opgericht in 1991 om onderhoud te stimuleren en daarmee het behoud van waardevol erfgoed in Vlaanderen te bevorderen. Dit omvat zowel bouwkundig erfgoed en waardevolle interieurs als varend en archeologisch erfgoed. Dankzij de steun van de Vlaamse Overheid en de vijf Vlaamse provincies blijft uw bijdrage in de kosten uiterst beperkt.